

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İnsancıl Bakış Açısıyla Konut Üretimi: 'Diğer Aktörler' Meselesi

Housing Production From a Humanistic Point of View: The Issue of 'Other Actors'

Anlı Ataöv

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZET

Bu makale konut üretiminin insancıl bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği temelinden yola çıkarak, bu sürecin aktörlerin katılımı ile yürütülmesini savunmaktadır. Bunun için, önce katılım olgusuna nereden bakıldığı ve neden yaşamsal olduğu üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, bağlamsal ve süreçsel şartlara göre uyumlanma ihtiyacı ile birlikte genel olarak kabul edilebilecek uygulama adımlarını sunmaktadır. Makale Ankara'nın tarihi kent merkezinde uzun yıllardır koruma statüsünde olan konut mahallesinde ilgili aktörler ile başlatılan iyileştirme sürecinin sunuşu ile devam etmektedir. Bu bağlamda, projenin gerçekleştiği dönemki adı ile İstiklal Mahallesi'nin iyileştirilmesi Katılımlı Eylem Araştırması (KEA) yaklaşımı ile bir toplumsal değişim süreci olarak yürütülmüştür. Bu araştırma yaklaşımı mahallenin çocuklarının, kadınlarının ve mahallelilerin çeşitli diyalog ortamlarında sistematik olarak geleceklerini planlamalarına ve değişim için adımlar atmalarına imkan vermiştir.

ABSTRACT

This article argues for the involvement of all actors of interest in the process of housing production on the basis of the need to undertake such a process from a humanistic point of view. To do that, the article, first, discusses the approach that enhances the notion of participation, and secondly, addresses the reasons behind the essentiality of participation. Furthermore, it presents the workable phases of a participatory process in housing production that is subject to change when needed with respect to the procedural and contextual characteristics and dynamics of the setting in which the process takes place. The article continues with a presentation of a participatory rehabilitation process conducted in the historic residential neighborhood of the Ankara city center with the involvement of interest groups. The process, which took place in the İstiklal Neighborhood, adopts the Participatory Action Research (PAR). This inquiry approach allows the intervention to be undertaken as a social change process, and thereby, permits the neighborhood children, women and residents to be systematically engaged in the formulation of their future and steps for change through a variety of dialogical settings.

Giriş

Konut üretimi, salt fiziksel bir bakış açısıyla değerlendirdiğinde, politik-ekonomik bağlamda pratik ve bilimsel bilginin bir arada yorumlandığı ve pratiğe aktarıldığı bir olgu olarak tarif edilebilir. Bu kısa tanımı anlamlandıran oldukça karmaşık ilişkiler ve eylemsel bir süreç vardır. Konutu yani yaşam birimini ortaya çıkartmaya gösterdiğimiz duyarlılığı ve çabayı 'diğer aktörler' konusuna da gösterdiğimiz zaman 'katılım'

ise tartışmaya, uygulanabilir stratejileri ve yöntemleri tarif etmeye değer bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bu noktada konut üretiminde katılım ile ilgili üç temel sorunun cevaplandırılması önem kazanıyor. Birinci soru, katılım olgusuna nereden baktığımızla ilgili. İkincisi, katılımı neden önemsememizi sorguladığımız bir soru. Üçüncüsü ise, katılımın nasıl gerçekleştirilebileceğini içeriyor. Bu makale, bu üç soruyu tartışmakta ve Ankara'nın tarihi kent merkezinde yer alan tarihi konut mahallesinin iyileştirilmesi sürecinde uygulanan

Geliş tarihi: 23.11.2013 Kabul tarihi: 19.01.2014

İletişim: Anlı Ataöv.

e-posta: anliataov@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

katılım stratejilerini ve sürecini sunmaktadır. Bunun yanında, örnek uygulamanın sunuşu ile birlikte, bazı çarpıcı ortak çıktı ve değerlendirmelere de yer vermektedir.

Katılıma Nereden Bakıyoruz?

Konut üretiminin oldukça 'insancıl' bir temel hedefi olmalı. Örneğin, Türkiye'de kısa sürede binlerce konut üretmiş TOKİ kendi hedefini yerleşim birimlerinin 'çağdaş', 'zevкли' ve 'güvenilir' şekilde üretilmesi olarak tarif ediyor. Yaşam biriminin ve çevresinin 'zevкли' tasarlanması, yaşanan mekanın beğenilmesi, orada yaşamaktan mutlu olunması, dolayısıyla daha fazla kullanılması, içselleştirilmesi, benimsenmesi, sahiplenilmesi yani o mekanın 'yaşaması' anlamlarını da içerebilir. Bir mekanın zevкли olarak tasarlanması içgüdüsel bir çaba ve sezgisel girdiler ile yapılır. Bu, konut üretimi için gerekli bilimsel ve pratik bilginin geçerliliğini zayıflatmaz; aksine, güçlendirir. Çünkü, bilim tarihinde, çoğu kez, bilim insanını keşfe sezgisel sıçraması götürmüştür. Birçok bilimsel buluş bir anlık içgörülerle müjdelenmiş, bunu daha derin bilgiyi ortaya çıkartmak için yapılan uzun ve zor bilimsel bir araştırma süreci izlemiştir. Dolayısıyla, yaşam mekanını zevкли üretmek için de sezgisel yani insan doğasıyla uyumlu bilgiyi kullanmak gerekir.

17inci yüzyılda Descartes'ın ünlü 'düşünüyorum, öyleyse varım' sözü o dönemki toplumu daha ileri bir seviyeye çıkartmaya vesile oldu. Bu tespit akli sezgilerin önüne yerleştirdi. Ancak, zaman içerisinde, bununla gelen buluşlar, ilerleme, yayılma gücünün artması, gelişim ve teknoloji ile insanın insana, doğaya, hatta 'herşeye' hakim olabileceği olarak yorumlandı. Bu yüzden, bugün bilgi her zaman insan ve doğa yararına kullanılmıyor. Çünkü, bireyler sezgilerden kopuk her şeyi bildiğini ve yapabileceğini zannetmek gibi vahim bir yanılgı içerisinde. Halbuki hiç kimse yaşamı tam anlamıyla çözmüş değil. Bir ömür bunu tamamiyle keşfetmeye de yetmiyor. Ancak, yaşamsal bilgiyi zenginleştirmek mümkün. Bunun da kilit anahtarı sezgisel erdemlilik gerektiren paylaşılabilir becerisini geliştirmekten geçiyor, bilgimizi, kararlarımızı, ünümüzü, paramızı ve daha bunun gibi bir çok şeyi.

Bu bağlamda, yaşam alanlarını zevкли mekanlara dönüştürme ve bunun beraberinde yaşanabilecek insancıl deneyimlere imkan verebilecek planlama ve tasarım öğelerini tüm zenginliği ile tarif etme sürecinin kullanıcılar tarafından bağımsız yürütülebileceği savunulabilir. Bu süreç de toplum için geçerli olan bilginin üretildiği ve bu yönde kararların alındığı bir paylaşım süreci olarak yönetilebilir. Kullanıcıların mekana verdiği anlamı ve değerleri kullanıcılar adına başkalarının üretebilmesi pek mümkün olmaz; ancak kullanıcılar konut üretim sürecine katıldıkları zaman bu ortaya çıkabilir. Bu konuda bir çok bilimsel kaynak katılımın 'zor ancak gerekli' olduğunu savunur; ancak böyle düşünüldüğü zaman, bu değerlendirmenin yetersiz, katılımın oldukça 'insancıl ve yaşamsal' olduğunun vurgulanması gerektiği söylenebilir.

Katılımı Neden Önemliyoruz?

Katılımı toplumsal ve pragmatik olmak üzere iki temel ne-

denden dolayı önemseydiğimiz savunabiliriz. Birincisi, katımlı süreçler toplumun demokratikleşmesini, kimliğini güçlendirmesini ve öğrenmeyi destekler. İkincisi, karar verme sürecine katılım, kararların uygulanmasında katılımcıların taahhütlerinin alınmasına, dolayısıyla sürecin etkin bir şekilde yürütülmesine imkan verir.

Birinci olarak, katılımın toplumsal olarak önemli yararları vardır. Öncelikle, katımlı planlama ve tasarım süreçleri, açık diyalog ortamlarının oluşturulmasını, bu ortamlarda herkesin eşit düzeyde söz almasını ve birlikte hareket etmesini öngörür (Emery, 1999; Emery & Trist, 1972). Bu, toplumsal düzeyde karar alma sürecinin demokratikleşmesini destekler. Nasıl bastırılmış kişiler zaman içerisinde keşfetme dürtülerini köreltirdiler ve dolayısıyla gelişim alanlarını daraltırlar ise; benzer şekilde, konuşma ve eyleme geçme imkanı verilmeyen toplumlar zaman içerisinde kendi kendini geliştiremeyen ve körelen insan topluluklarına dönüşür.

Katılımın başka bir toplumsal yararı kişilerin yaşam mekanlarını sahiplenmeleriyle ilgilidir. Bugün yazılı ve görsel medyada çok yaygın olarak izlediğimiz konut reklamlarının nüfusun çoğunluğuna kıyasla oldukça yüksek yaşam koşullarına sahip hane halkları için boş alanlarda yeni konutların üretimine yönelik olduğunu görüyoruz. Düşük gelirli ailelere sunulan ise, mevcut konutunu terkederek yerleşmeleri öngörülen yüksek katlı konut alternatifi. Aslında, yeni konutlara taşınmak insan çevresini tamamen değiştiren radikal bir çözümdür. Bu da, özellikle oturanların yıllarca yaşadığı, bahçeli, geniş, kendi ihtiyaçlarına göre kurdukları gecekonduları ya da kent merkez ve hizmetlerine, çalışma bölgelerine rahatça ulaşabildikleri tarihi konut alanlarını ve sosyal çevrelerini terketmelerini gerektirmektedir. Halbuki, tarihi konut alanlarında mevcut dokuyu koruyup, yaşanan çevreyi sağlıklılaştırarak orada yaşayanları sahiplendirmek ve onlara anlamlı gelen yaşanabilir bir yer sağlamak başka bir alternatif olarak düşünülmelidir. Zamana yayılmış yaşamışlık, yoğun ve köklü ilişki ağlarının kurulmasına, fiziksel çevre ile ilgili kolektif belleğin ve böylece toplumsal ve mekansal kimliğin oluşmasına, ve bütün bunlardan öte oturanların söz konusu konut alanındaki yaşama ait olmasına imkan vermektedir. Bu tip müdahaleler, yaşanan ile dönüştürme çabasını içerdiği için insancıl bir müdahaleye örnek de teşkil eder. Yeni konut üretiminin şart olduğu durumlarda ise, toplum üretim sürecine katılmıyorsa ruhen ve kalben ait hissetmeme, yeni anlamlar edinmeme, yeni kimlikler geliştirmeme ve böylece, eylemsel olarak sahiplenmeme olasılığı yüksektir.

Katımlı planlama süreçleri ortak bilgi üretim süreci olarak yönetildiğinde katılımcılar için etkin bir öğrenme fırsatı da yaratır (Emery, 1999; Emery & Purser, 1996; Greenwood & Levin, 1998). Katılımcılar açık diyalog ortamlarında hem bireysel olarak birbirlerinden öğrenir hem de birlikte bilgi üretirek ve alınan kararları uygulayarak toplumsal öğrenmeyi pekiştirirler. İkinci olarak, katılım kararların uygulanmasına ilişkin bazı yapıcı imkanlar sunar. Öncelikli olarak, katılım, farklı aktörleri biraraya getirmek, ortak görüşü oluşturmak, kısa vadede daha uzun ancak uzun vadede etkin karar almak ve uygulamak için

güçlü bir araçtır. Tek yönlü kararların uygulanmaya çalışılması, diğer aktörlerin tepkilerine, bununla ilgili yasal süreçlerin başlamasına ve dolayısıyla, zaman, enerji ve yatırım israfına neden olur. Yaşam mekanları sadece hızlı ve ekonomik kaygılarla üretildiği zaman toplumsal bir çok değer yok sayılır. Örneğin, kadınların ve çocukların gelecekleri bunlardan bir tanesidir. Yok saymak bu değerlerin yıkılmasına vesile olur ve, zaman içerisinde toplumun doğal döngüsüne hizmet edecek sistemi yeniden üretmek için, yapılan müdahaleyi başka bir yık-boz-yap sürecine gebe bırakır.

Bununla birlikte, toplumun konut üretim sürecine katılımı ile alınan kararların uygulanması bağlamında taahhütlerin alınmasına imkan verir (Burby, 2003; Innes, 1996; Tekeli & Pınarcıoğlu, 2004). Bu da bir sonraki aşamada uygulamanın gerçekleşmesini büyük ölçüde kolaylaştırır.

Katılımı Nasıl Uygulayabiliriz?

Planlama ulaşılmış hedeflenen durağan bir sonucun yanısıra, yaşayan, sürekli, tarihsel ve toplumsal evrimsellik ile uyumlu değişen ve yeniden biçimlenen bir toplumsal süreç olarak ele alınmalıdır. Bu, yaşamın temel olan değişim olgusu ile örtüşmektedir ve Eski Yunan'dan günümüze bir çok düşünür tarafından sıkça dile getirilmekte; ancak hem sosyal bilimsel çalışmalarda hem de pratik uygulamalarda göz ardı edilmektedir. Mekan kuramcılarında Foucault (1988), mekanı sadece sabit, ölü, sosyal ve politik olarak etkisiz bir olgudan daha çok, insan ve toplum gelişimini ve değişimini tetikleyen, süregelen ve yaşayan karmaşık dinamikler, insan eylemi, kolektif bellek, toplumsal isteklilik ve eleştirel etkileşim ile açıklar. Konut alanları yaşamın kendisinden etkilenir ve buna uyum sağlamak durumunda kalır. Buna göre, konut üretimi her gün farklı ölçek ve boyutların etkileşimiyle değişen bir toplumsal süreç olarak yönetilmelidir.

Konut üretimi bir toplumsal süreç olarak tarif edildiğinde, katılımlı sürecin özelliklerine ve yönetilmesine yönelik anlamlı evrensel iki ilkedен söz etmek mümkündür. Bunlar, dikey ilişkilerin bütünleştirilmesi ve planlamanın yatay bir bilgi üretim süreci olarak tasarlanmasıdır. Ancak bunları geçerli kılacak en temel tavır bu iki ilkenin yerel bağlama uyarlanması gerekliliğini öngörür.

Birinci ilkeye göre, her mekanın üretiminde olduğu gibi konut üretimi de katılımlı bir yaklaşımla ele alındığı zaman, üst düzey karar vericiler ve yöneticiler düzeyindeki politik ilişkilerin, bilimsel çalışmanın ve tabanın mobilizasyonunun birlikte, tüm planlama süreci boyunca, dikey ilişkiler kurularak, güven oluşturularak, geribildirim ve uzlaşma sağlanarak yönetilmesi gerekir.

İkincisi, planlamanın farklılıkları artı değere dönüştürerek yatay örgütlenmeyi sağlayan ve ilişkileri bütünleştiren bir bilgi üretim süreci olarak tasarlanması ile ilgilidir. Bazı katılımlı planlama süreçleri incelendiğinde (e.g., Ataöv, 2007, 2008; Ataöv ve Haliloğlu Kahraman, 2010; Ataöv ve Gedikli, 2009; Bilgin Altınöz, Ataöv ve Osmay, 2010), katılımlı süreçlerin ol-

dukça karmaşık olduklarını ve Türkiye bağlamında yaşanmış olmalarına rağmen birbirlerinden farklılaştığını gözlemlemek mümkün. Ancak, tüm bu karmaşıklık ve bağlamsal özellikler ortak bir süreçsel kurguyu üretmeye yönelik yorumlandığı zaman katılımlı konut üretim sürecine uyumlandırılabilir bir süreç tasarımı önerilebilir.

Böyle bir süreç üç temel aşamadan oluşur: yereli anlama; aktörlerin mobilizasyonu; ve planlama. İlk iki aşamaya paralel olarak bilimsel çalışma yürütülmelidir. Planlama aşaması da kendi içinde beş adımı içerir. Bunlar mevcut durumun tespiti ve değerlendirilmesi, strateji/politika/proje fikirlerinin tanımlanması, projelerin önceliklendirilmesi, proje eylem planlarının detaylandırılması ve fiziksel planın üretilmesidir.

Yereli anlama aşaması, bağlamsal özelliklerin tespit edilmesi ve ona göre süreç tasarımının tekrar gözden geçirilmesi açısından önemlidir. Örneğin, bazı kentler veya mahallelerin katılım tarihçesi ve güçlü toplumsal sermayesi vardır. Bu tip yerlerde geleceğin birlikte planlanmasına hemen başlanabilir. Kimilerinde bazı ilgi gruplarını katılımlı sürece hazırlamak yani onları güçlendirmek gerekir. Diğer yerlerde farklı ilgi grupları arasındaki güç ilişkilerine daha hassas yaklaşma ihtiyacı olabilir ve grup farklılıklarını kaybetmemek ve gruplararası çatışmayı azaltmak için ilgi gruplarına özgü paralel süreçler halinde bilgi üretmeye imkan veren yöntem ve tekniklere daha sık başvurulur. Bu aşamada, birlikte çalışılan toplumun toplum ve insan doğası ile ilgili geçerli tespitleri yapmak ve ihtiyaçlara uyarlanmış bir katılım sürecine başlamak önemlidir.

Katılımlı süreçlerde planlama sürecine katılacak aktörlerin mobilizasyonu, yani mümkün olduğunca tüm ilgili gruplarına ulaşılması, 'birlikte üretim' sürecine hazırlanılması, ilgilerinin uyandırılması, motive edilmesi, güven oluşturulması ve yerel bilginin üretim sürecine hazırlık aşamasından başlayarak dahil edilmesi çok önemlidir. Bu iki aşamaya paralel olarak yerele özgü bilimsel bilginin üretilmesi ve bundan sonraki planlama aşamasına girdi yaratılması sağlanır.

Planlama aşaması mevcut durumun tespit edilmesi ve değerlendirilmesi, bilimsel çalışmalar ile bütünleştirilmesi ve buna göre gelecek planın yapılması üzerine kuruludur. Gelecek, kavramsal düzeyden ayakları yere basan, uygulanabilir, eyleme dönük bilgi düzeyine inen bir bilgi hiyerarşisinin üretilmesi süreci aracılığıyla planlanır. Daha sonra, bilimsel ve deneysel bilgi bütünleştirilerek yerel aktörler tarafından üretilen eylem planları temel alınarak plan veya tasarım yapılır.

Örnek Uygulama: Tarihi Konut Alanının İyileştirilmesinde Katılım

Bu bölümde, 2007 yılında altı ülkeden restorasyon, mimarlık, sosyoloji, planlama gibi farklı disiplinlerden 40 kadar araştırmacının katılımı ile katılımlı ülkelerin tarihi kent merkezlerinde tarihi hamamın korunmasına ve bulunduğu konut mahallesinin anlaşılmasına yönelik hedefi doğrultusunda, bir Avrupa Birliği projesi olarak başlayan, daha sonra iki araştırmacıdan

oluşan küçük bir ekip ile gönüllülük esasına dayanarak, konut mahalhesinin iyileştirilmesi projesine dönüşen Ankara Tarihi Kent Merkezi İstiklal Mahallesi İyileştirme Projesi sunulacaktır. Bu sunuş projesinin uygulandığı kent parçasının sosyo-ekonomik ve politik bağlamına ve bu bağlamsal özelliklere göre uygulanmış katılım stratejilerine odaklanacaktır. Bunu yaparken, süreç boyunca üretilmiş çarpıcı bazı bilgi ve eylem çıktılarına ve bu çabanın sürdürülebilirliği açısından değerlendirmelere de değinilecektir.

Konut Mahallesi'nin Bağlamsal Özellikleri

İstiklal Mahallesi, eski Ankara'nın tarihi kent merkezinde yer alan bir konut mahalhesidir. 19uncu yüzyıldan 1950'lere kadar etnik çeşitliliği ve canlı ekonomisi ile kent içerisinde farklılaşan bir mahalle olarak yer alır. Çoğunluğu Müslüman ve Yahudilerden oluşan, ayrıca, Rumların, Ermenilerin, Rusların ve Bosnalıların da birlikte yaşadığı ve ibadet ettiği bir yerdir. 1917'deki büyük yangın, mahalledeki Yahudilerin Ankara'yı terketmelerine, bu da İstiklal Mahallesi dahil olmak üzere genel olarak kent ekonomisinin zayıflamasına neden olmuştur. 1950'lerde, mahallenin sosyal yapısı orta sınıftan kırsal göçmen nüfusa doğru bir değişim göstermektedir. Kırdan göçmenlere kentin yeteri kadar ve ucuz konut üretememesi baskısı, mahalledeki konutlarda iç mekansal bölünmelere ve kiracıların artmasına sebebiyet vermiştir. 1980'de mahallere getirilen koruma statüsü ve Şengül Hamamı, Sinagog, Eskicioğlu ve Leblebicioğlu Camiileri, ve Örtmeli Mesciti gibi bazı kamusal yapıların tescil altına alınması, mahalledeki yapılara müdahale etme kısıtını getirmiştir. Bu da, çoğu ev sahibinin mahalleyi terk etme ve yerlerini gecekondululara bırakma sürecini başlatmıştır.

Koruma statüsünün getirilmesi ile bu tarihi konut mahalhesinin varolma dinamiğini koruma uygulamaları ile ilgili bir başka boyut daha etkilemeye başlamıştır. Bu etkinin, birbiri ile etkileşen üç ayrı şekilde gerçekleştiği söylenebilir (Bademli, 2006; Tekeli, 2003). Birincisi, koruma olgusunun farklı algılanması ile ilgilidir. Korumayı, kimi, mekanın müzeleştirilmesi olarak algılamakta, diğerleri sadece kamusal yapıların korunup aynı yapıların mekansal bağlamındaki 19uncu yüzyıl sivil mimari örneklerinin bulunduğu konut bölgesinin yok edilebilirliği olarak savunmaktadır. İkincisi, aynı alanın farklı kurumların yetki alanına giriyor olmasından kaynaklanan karmaşadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Ulus Koruma Planı'nın uygulanması ve denetlenmesinden sorumludur. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarihi kamusal yapıların restorasyonu ve yönetilmesi ile ilgilenmektedir. Büyükşehir ve Altındağ İlçe Belediyeleri koruma planlarını yapmaktadır. Ayrıca, koruma alanında, koruma faaliyetleri yürüten çeşitli sivil toplum kuruluşları, akademia ve etkilenen halk vardır. Bu çok aktörlü örüntüye rağmen, genelde, planlama yukarıdan aşağıya doğru bir yaklaşımla yapılmış ve sürecin farklı aşamalarında çeşitli güç grupları alınan kararlara müdahale etmiştir. 2000'lerin başında yürürlüğe konan Büyükşehir, (no. 5216, 10.07.2004), Kentsel Dönüşüm (no. 5633, 16.06.2005) ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma (no. 5226, 24.07.2004) Kanunlarında katılımın öngörülmesine

rağmen 'diğer aktörler' ile işbirliği sağlanmamıştır. Üçüncüsü, mekanın korunmasında kamusal desteğin aranmaması ile ilgilidir. Bu süreci serbest piyasa ekonomisine bırakmak karar vericiler tarafından en sık savunulan yol olmuştur.

Projenin uygulandığı dönemde, bu karmaşanın bir uzantısı olarak, İstiklal Mahallesi kendi haline bırakılmıştır. Zamanla bakımsızlıktan çöken konut yapıları ile 'çöküntü mahallesi' izlenimi veren bir mahalle olarak görünmektedir. 2005 yılında yapılan saha araştırmasında 273 hanenin dörtte birine yakın bir oranında (%22) ev sahipliği, dörtte üçüne yakın bir oranının (%66) kiracı statüsünde olduğu tespit edilmiştir. 2007 - 2008 yıllarında yapılan saha araştırmasında ise, konutlarda, özellikle ekonomik destek amaçlı, geniş ailelerin yaşadığı tespit edilmiştir. Kadınlar çocuklara bakmaktan ve ev işlerinden sorumludur. Yalnız yaşayan erkeklere konut içerisinde oda bölmeler oluşturulmuştur. Nüfusun yarısı (%49) ise işsizdir.

Bunun yanında, mahallenin kendi içerisinde yaşamasına imkan veren ve yaşayanlarına sosyal ortam fırsatları sunan kamusal birimler vardır. Örneğin, projenin uygulandığı dönemki adı ile, Sakalar İlkokulu'na, yine o dönemde, mahallenin 80 çocuğu devam etmekteydi. Okul Müdürü uzun yıllardır okulda görev yapmaktaydı ve okula, öğrencilere ve mahallere bağlılığı belirgin bir şekilde hissediliyordu. Eskiciler Camii, mahallenin toplumsal gelişimini önemseyen ve çaba gösteren imamından dolayı mahallenin en aktif kullanılan camisi idi. Bunun yanında, teknik okula öğrenciler dışarıdan geliyordu. Şengül Hamamı da çalışanlarını ve müşterilerini dışarıdan çekiyordu. Bu açıdan, mahalleden kopuklardı.

Mahallenin sosyo-kültürel ve politik bağlamı, mahallenin temel problemlerinin anlaşılmasına ve mahallenin iyileştirilmesi sürecinde uygulanabilecek yönetsel kurgunun geliştirilmesinde yol gösteren anahtar kişilere ulaşılmasına yardım etti. Bu sayede, okul müdürleri, imam, çalışma hayatında olan bazı ev sahipleri, uzun yıllardır mahallede yaşayan aktif kadınlar ve belediyeden plancılar ile daha büyük bir ekip olarak çalışıldı.

Katılımcılar ve Katılım Süreci

Mahallenin iyileştirilmesi sürecinde dört grup katılımcı vardı. Bunlar, mahallede oturanlar ve mahalleyi kullananlar, karar vericiler, sivil toplum kuruluşları ve proje yürütücüleridir. Mahallede oturanlar ve mahalleyi kullananlar arasında ev sahipleri, esnaf, dini liderler, öğretmenler, hamam çalışanları, kadınlar ve çocuklar sayılabilir. Bu grup, mahallenin iyileştirilmesinin planlanması ve öncelikli adımların birlikte atılmasında aktif katılımcılar olarak rol aldı. Ancak, katılım seviyeleri ve türleri farklılık gösterdi.

Çocuklar yetişkinler kadar mahallenin sorunlarının ve değerlerinin farkındaydı ve hemen hevesle eyleme geçebiliyordu. Kadınlar arasında farkındalık düzeyi oldukça yüksek olanlar da sorumluluğu almaktan kaçınanlar da vardı. Kadın hamam çalışanları mahallenin dışından gelmekteydi ve mahalleden kopuktu. Öğretmenlerin de çoğu dışarıdan gelmekteydi ve onların da mahalleyi sahiplenme düzeyleri düşüktü. Esnaflarda ve bazı,

özellikle kiracılar da yeni koruma planının yürürlüğe girmesiyle 'mahallenin zaten yıkılacağı ve yok olacağı' algısı hakimdi. Ev sahipleri ve, kiracı da olsa, uzun süredir mahallede yaşayanlar ve dini liderler mahallenin korunması ve iyileştirilmesi konusunda belirgin bir şekilde duyarlı ve aktif davrandılar. Karar vericiler, mekanın müze gibi korunması yaklaşımına sadıktı, ancak süreç içerisinde destekleyici ve dönüşmeye açıldılar. KorDer (Koruma Derneği), ODTÜ Mezunlar Derneği ve BİVAK (Birlikte Varolmak Derneği) gibi sivil toplum kuruluşları mahallenin korunmasına yönelik aktif rol almaya her zaman niyet ettiler, ancak bazıları finansal yetersizlikten dolayı bunu tam gerçekleştiremedi. Proje yürütücüleri değişimin katalizörleri olarak rol aldı ve karar vericilere karşı toplumun avukatlığını yaptı. Bunun yanında katılımlı süreci yönettiler ve süreçsel ve bağlamsal ihtiyaçlara uygun yöntem ve teknikleri uyguladılar.

Katılım süreci konut mahallesinin iyileştirilmesi kapsamında bir toplumsal değişim süreci olarak ele alındı ve buna uygun Katılımlı Eylem Araştırması (KEA) yaklaşımı benimsendi. KEA, değişim süreci vesilesiyle yeni bilginin kolektif olarak üretilmesine ve değişimin eylem adımlarını toplumun sahiplenmesine imkan veren bir araştırma yaklaşımıdır (Ataöv, 2008; Whyte 1989; Whyte, Greenwood and Laze 1989). Bu sayede toplumun sürekli olarak öğrenmesini ve bireylerin güçlenmesini, bağımsızlaşmasını ve kendi kaderini biçimlendirebilmesini vurgular (Greenwood & Levin, 1998; Whyte, Greenwood, & Lazes, 1989; Ataöv, 2007; Freire, 1970; Schön, 1987). Bu bağlamda, İstiklal Mahallesi'nde katılımlı iyileştirme süreci mahallenin geleceğine ait yeni bilginin üretilmesine ve mahallelinin alınan kararları kolektif olarak eyleme dönüştürmesine yönelik kurgulandı.

Sahada birbirine paralel yürüten iki alt süreç ilgili aktörler ile birlikte yürütüldü. Birinci süreç karar vericilerle karar verme mekanizmasının katılıma izin vermesine yönelik esnemesiyle ilgili süreci; ikincisi, ilgili aktör grupları ile gelecek planının inşaa edildiği süreci temsil etmektedir. Bu iki süreçte de mahallenin sosyo-kültürel ve politik bağlamından kaynaklı 'katılımcının katılma ve kendi kaderini değiştirmeye yönelik eyleme geçme' sıkıntısı vardı. Bu, katılımlı süreçlerde, katılım tarihçesi olmayan ya da zayıf olan toplum ve topluluklarda, aktif yurttaşlık kapasitesinin gelişmemiş olması ile ilgili bir sorundur. Uzun bir zaman süreci içerisinde bir dizi olaylar, oluşumlar ve alt süreçlerde kazanılmış deneyimlerle güçlenir. Bu yazıdaki örnekte olduğu gibi, katılımlı bir planlama sürecinin parçası olarak toplum üyelerinin güçlenmesi ve kendi rızaları ile kendi geleceklerini sahiplenme yetisinin gelişmesi ivme kazanabilir. İstiklal Mahallesi'nin iyileştirilmesi sürecinde, hamam projesinde ilgili aktörler ile diyalogun ve ilişkilerin kurulmaya başlanmış olması, o süreçte çocuklarla resimleme ve fotoğraflama gibi birlikte bazı ortak etkinliklerin yapılmış olması ve bunun iki sene gibi deneyimi sindirmeye ve içselleştirmeye izin verebilecek bir süreye yayılmış olması, mahallenin sosyal sermayesinin daha aktifleşmesine katkıda bulundu.

Alt süreçlerdeki katılım düzeyini ve doğasını detaylandırmak gerekirse, birincisinin, kurumlar ile güven ilişkisinin geliştirildiği,

koordinasyonun kurulduğu, mahallelinin avukatlığının yapıldığı süreç olduğunu vurgulamak gerekir. Bu vesileyle, özellikle üst düzey karar vericileri ile ihtiyaçlar, fırsatlar ve her gelecek adımı ile ilgili bilgilendirildikleri bir dizi birebir ve küçük diyalog toplantıları yapıldı. Özellikle, planlamanın uygulama kısmında yer alan Altındağ Belediyesi Planlama Birimi Müdürü'nün sürekli olarak gerek aktif katılımcı gerek ise geri bildirim ayağı olarak sürece katılımı teşvik edildi. Mahallenin gelecek planlama çalıştaylarına davet edildi, diğer kurumların da katılımının gerçekleştiği iletişim toplantılarına katılımı sağlandı. Bu görüşme ve toplantılar ve karar mekanizmasının temsilcilerinin açık görüşlülüğü ve işbirlikçi tutumu sayesinde, mahalle, önceleri ancak özel girişimciler tarafından kurtarılabilir ve müze şeklinde korunabilecek bir yer olarak değerlendirilirken, konut mahallesinin yaşayanları ve kullanıcıları ile birlikte iyileştirilerek korunacağı görüşü, belediyenin ağırlıklı olarak alt yönetim ve uygulama düzeyinde de olsa, benimsenmeye başlandı. Bunun yanında, mahalledeki okul müdürleri, dini liderler ve sivil toplum kuruluşları her zaman işbirlikçiydiler.

İkinci paralel süreç, mahallenin iyileştirilmesine yönelik gelecek planının yapıldığı süreçti. Mahallenin karmaşık problematik yapısı ve gelecekle ilgili bilinmezlik ilk aşamada mahalle nüfusunun her alt grubunun birbirinden bağımsız olarak ele alınmasına yöneltti. Böylelikle bu süreç de kendi içerisinde çocuklar, kadınlar ve oturanlar ile olmak üzere, problemlerin ve güçlü yanların tespit edildiği ve gelecekle ilgili stratejilerin ve bu stratejileri hayata geçirecek projelerin detaylandırıldığı üç alt katılımlı paralel planlama süreci olarak yönetildi.

Öncelikle mahallenin yetişkin nüfusu ile iki çalıştay, bir çok ev ziyareti ve telefon görüşmesi yapıldı. Genelde kadın katılımcılar erkek katılımcılardan daha yapıcı ve sorumluluk aynasını kendine doğrultan bir tutum içerisinde planlama sürecine katıldılar. İki haftada bir gerçekleştirilen ev ziyaretleri ve görüşmelerin, zaman içerisinde diğer katılımcıların tespitleri ve çözümleri dış etkenlerle ilişkilendirme alışkanlığını içsel çözümler arama ve sahiplenmeye dönüştürdüğü gözlemlendi. Örneğin, 'mahallenin nasıl olsa yıkılacağı' algısı bir süre sonra yerini 'sokaklardaki çöp, boş araziler, araba park yerine dönüştürülen yıkılmış konut birimleri, güvenlik, fakirlik, yetersiz meydan ve oyun alanları' gibi katılımcılar tarafından iyileştirilmesi mümkün olan konulara bıraktı. Aktif olmayan kadın mahallelilerle sahiplenme süreci çok ağır ilerledi. Proje yürütücülerinin süreçten ayrılma aşamasında bile çözümleri onlardan bekleyenlerin sayısı çoğunlukta idi.

Çocuklar ile ise iki çalıştay ve iki kampanya yürütüldü. Çocuklar her zaman farkındalık düzeyi yüksek, somut ve kendileri tarafından gerçekleştirilebilir fikirleri üretebilen ve hevesle uygulayabilen, süreci ve mahalleyi sahiplenici katılımcılar oldular. Çalıştaylarda çocuklar bugünün değerlendirmesini kendi çektikleri fotoğraflar üzerinden, gelecek projelerini de kendi yaptıkları resimler üzerinden tartıştılar. Çocuklar ile yürütülen tartışmalarda, mahallenin tarihi, kültürel ve eğitim açısından önemi yanında çevre kirliliği, vandalizm ve yetersiz oyun alanları öncelikli güçlü ve güçsüz yanlar olarak dile getirildi. Ço-

cukların ve yetişkinlerin önceliklendirdiği projeler ise mahal-
lenin ortak alanlarının iyileştirilmesi hedefinde bulundu. Bunun
üzerine, çocuklarla önceliklendirilmiş ve yetişkinlerle üretilen
kararlarla örtüşen projelerden mahallenin iyileştirilmesi için
iki temizlik kampanyası yürüttüler ve mahallede bu farkında-
lığın yaygınlaştırılmasının liderleri oldular. Ayrıca, okula ait bir
alanın oyun parkına dönüştürülmesinde tasarımcılar olarak rol
aldılar. Bu sürecin ve projelerin uygulanmasında okul müdür
ve öğretmenleri, mahallenin kadınları, tasarım ve mühendislik
uzmanları ve BİVAK ile işbirliği yapıldı.

Son Söz

İnsan odaklı ve insanı aktif kılan, bilimsel çalışmalar temel
alınarak, toplumsal yararlar ve doğal/kültürel değerler feda
edilmeden yapılan müdahaleler daha insancıl çözümler ürete-
bilir. Bu bağlamda, konut üretimi gibi mekansal bir müdahale
katılımlı olarak yönetildiği zaman müdahalenin toplumsal bir
değere dönüşebileceği, mekansal ve yaşam kalitesinin yük-
seleceği söylenebilir. Ancak, bu da sistematik ve bilimsel bir
yaklaşımla ve bağlamsal/süreçsel dinamiklerin tümü dikkate
alınarak yapılacak uygulamalarla mümkündür.

Tarihi Ankara'nın merkezinde kalmış, uzun yıllardır fiziksel
açıdan dokunulmayan ancak toplumsal olarak birliği ve kim-
liği olan ve yaşayan bir konut mahallesinde, ilgili aktörler ile
mahallenin iyileştirmesi amaçlı başlatılan, geleceğin planlanma-
sı ve kolektif uygulama, yani değişim süreci olarak yürütülen
İstiklal Mahallesi İyileştirme Projesi böyle bir uygulamaya ör-
nek teşkil etmektedir. Proje tarihi konut mahallesinin tarihi
ve kültürel değerlerini koruyarak sosyo-mekansal bir değişim
sürecini başlatmış ve alınan kararlara ilgili aktörlerin katılımı,
güçlenmesi, böylece ilerlemesini şart koymuştur. Ancak, yerel
belediye seçimleri ile ilçe belediyesinde diyalog halinde oldu-
ğumuz plancı yöneticilerin büyükşehir belediyesine geçmesi,
bunun yanında, ilçe belediyesinin üst düzey yönetimi tara-
fından projenin tam anlamıyla sahiplenilmemesi, ve böylece,
projenin en önemli ortak çıktılarından oyun parkı projesinin
belediyenin bütçe planına girmemiş ve uygulanamamış olması,
yoğun politik tartışmalara neden olan mahalle varlığı yokmuş
gibi sayan yeni koruma planının üretilmesi, proje yürütücüle-
rinden birinin doğum iznine ayrılması gibi farklı nedenlerden
dolayı, proje yürütücüleri, gönüllülük esasına dayanarak küçük
bir ekip olarak yürüttükleri bu süreci bırakmışlardır. Bugün,
mahalle üzerindeki politik baskılar fiziksel çevreye müdahaleyi
kısıtlamaya devam etmektedir. Ancak, yıllar sonra, ilçe be-
lediye başkanı, koruma uzmanları ile İstiklal Mahallesi'ne yakın
bir sokakta katılımlı bir yaklaşımla koruma ve restorasyon sü-
reci başlatmak için girişimde bulunmuştur. Bu da tarihi konut
alanlarını 'müze gibi koruma' anlayışından katılımlı yaklaşıma
geçişin önemli bir adımı olarak değerlendirilebilir.

Katılım şüphesiz toplumsal değişimin en güçlü tetikleyicilerin-
den. Ve her katılım süreci büyüklüğü farklılaşan değişim izleri
bırakıyor, Ankara'nın tarihi kent merkezinde kolektif olarak
gösterilen bu çaba büyük değişimlerin küçük adımların birlik-
te, aynı ritim ve düzende atıldığı zaman gerçekleştiğini, 'heroik'

çabaların çoğu zaman tek başına değişimin bir toplumsal ha-
reket olarak gerçekleşmesi için yeterli olmadığını göstermek-
tedir. Bir toplumun demokratikleşmesi sürecinde, kimi zaman
sistem halkı bekliyor, kimi zaman halk sistemi. Ancak, ilkesel
olarak, katılım devinimini başlatmak için sistematik olarak
gelecek bilgisini üretme sürecinin yönetilmesi, ortay eylemin
teşvik edilmesi ve katılımın sağlanması 'olmazsa olmaz'lardan.

KAYNAKLAR

1. Ataöv, A. (2008). Constructing co-generative processes: Participatory ur-
ban planning / making urban plans actionable. *European Planning Studi-
es*, 16 (6), 829-851.
2. Ataöv, A. (2007). Continuous learning processes in creating the public
realm. *Municipal Engineer (ICE)*, 160 (3), 135-143.
3. Ataöv, A. & Gedikli, B. (2009). Ankara Stratejik Mekansal Planlama ve
Ankara İl Özel İdaresi Stratejik Kurumsal Planlama: Epistemolojik Çer-
çeve. Zafer Şahin (Ed.), *Ankara Stratejik Mekansal ve Ankara İl Özel
İdaresi (AIOI) Stratejik Kurumsal Plan Raporu*. Ankara: AIOI.
4. Ataöv, A. & Haliloğlu Kahraman, E.Z. (2009). Constructing collabo-
rative processes through experiential learning: Participatory planning in
Kaymaklı, Turkey. *Habitat International*, 33, 378-386.
5. Bademli, R. (2006). Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması.
Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
6. Bilgin Altınöz, A.G., Ataöv, A. & Osmay, S. (2010). Kommagene Nem-
rut Yönetim Planı: Ana Çerçeve. Kommagene-Nemrut Koruma ve Geliş-
tirme Programı 3.Ara Raporu. Ankara: ODTÜ.
7. Burby, R. J. (2003). Making plans that matter: Citizen involvement and
government action. *Journal of the American Planning Association*, 69(1),
33-49.
8. Emery, M. (1999). *Searching: The Theory and Practice of Making Cultu-
ral Change*. Amsterdam: John Benjamins.
9. Emery, M. & Purser, R.E. (1996). *The Search Conference: A Powerful
Method for Planning Organizational Change and Community Action*.
San Francisco: Jossey-Bass.
10. Emery, F.E., & Trist, E.L. (1972). *Towards a Social Ecology*. London: Ple-
num.
11. Foucault, M. (1988). *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other
Writings*, L.Kritzman (Ed.), New York & London: Routledge.
12. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.
13. Greenwood, D.J. & Levin, M. (1998). *Introduction to Action Research:
Social Research for Social Change*. California: Sage.
14. Innes, J.E. (1996). Planning through consensus building: A new view of
the comprehensive planning ideal. *Journal of the American Planning As-
sociation*, 62, 460-472.
15. Schön, D. A. (1987). *Educating the Reflective Practitioner*. San Francis-
co: Jossey-Bass.
16. Tekeli, İ. (2003). *Modernite Projesi İçinde Yapıların ve Kentsel Dokula-
rın Korunması Sorunsalı*. Neriman Şahin (Ed.), *Her Dem Yeşil Yapraklı
Bir Ağaç-Cevat Erder'e Armağan*. Ankara: ODTÜ.
17. Tekeli, I., & Pınarcıoğlu, M. (2004). Commitment model for regional
planning: How to unlock frozen gears of stagnant regions. T. Gök & T.
Marszai (Eds.), *Urban and regional development: Concepts and experi-
ences* (s. 9-28). Warszawa: Academy of Sciences.
18. Whyte, W. F., Greenwood, D. J. & Lazes, P. (1989). Participatory Action
Research. *American Behavioral Scientist*, 32(5), 513-551.

Anahtar sözcükler: İnsancıl yaklaşım; katılım; konut üretimi.

Key words: Humanistic approach; participation; housing production.